

Od priateľa k nepriateľovi

Taliansko na stranách slovenských denníkov (1943)

KATARÍNA BOHOVÁ

A Ty ... Čo robíš?
Taliansky propagandistický plagát
(Salò, 1944)
Zdroj: Profimedia

V predvečer Vianoc 1943 sedel bývalý minister zahraničných vecí fašistického Talianska, zať Benita Mussoliniho, gróf Galeazzo Ciano, vo väzení. Čakajúc na svoj trest smrti premýšľal nad osudom Talianska, o jeho úlohe vo vojne a do svojho posledného denníkového záznamu si napísal: „Podle mého názoru počala italská tragédie v srpnu r. 1939 (...) Neexistoval podle mého názoru žádný důvod, abychom se vážali na život a na smrt s osudem nacistického Německa.“ (Ciano, 1948: 515)

V tom čase sa však Taliansko už zmietalo vo vojne na vlastnom území. Zo severu obsadené nemeckým Wehrmachtom na čele s novovytvorenou fašistickou Republikou Salò, na juhu jednotkami Spojencov a ustanovenou kráľovskou vládou, ktorá už bojovala po boku antihitlerovskej koalície. K takémuto prechodu od vreľých priateľstiev k vzájomnému nepriateľstvu však nedošlo okamžite. Taliansko muselo prejsť komplikovaným procesom vojensko-strategických, politických a diplomatických zvrátov. Ten intenzívne pozorovali aj vládne kruhy na Slovensku, keďže sa v období 1939 – 1945 nachádzali v pozícii nemeckého satelita.

Slovenský štát krátko po svojom vzniku podpísal 18. marca 1939 tzv. *Ochrannú zmluvu* s nacistickým Nemeckom. Režim sa ňou zaviazal koordinovať svoju zahraničnú politiku v zhode s nemeckými potrebami. To priamo determinovalo aj filter zahraničnopolitických nepriateľov. Rovnakým spôsobom sa kreoval aj obraz priateľa. Na prvom mieste reprezentovaný nacistickým Nemeckom – garantom existencie Slovenského štátu – a spolu s ním aj väčšinou spriateľených štátov. Patril sem najmä fašistické Taliansko, ktoré sa chápalo ako silná veľmoc a kľúčový nemecký spojenec. Na jeseň 1940 boli tieto väzby ešte podčiarknuté prístupím Slovenska k vojensko-politickej štruktúre Os Berlín – Rím – Tokio.

Po vstupe Talianska do vojny v júni 1940 slovenské printové médiá písali: *„Dávame sa na pochod pleco pri pleci s nemeckým a talianskym národom. Slovenský národ pod zástavou samostatnosti podáva stotočne ruku svoju, srdce svoje i dušu svoju nemeckému a talianskemu národu. Nech žije Adolf Hitler, nech žije Benito Mussolini, nech žije Dr. Tiso“* (Hlinkova garda, 1940).

Jednotlivé redakcie inštruoval režim v zmysle oficiálnej propagandy. Aj v roku 1941 svojim kultúrno-mediálnym orgánom priamo odporúčal prostredníctvom inštitúcie Úradu propagandy písať *„veľa a sympaticky o Taliansku“* (ŠATT, 1943)

Zvrat na frontoch a nepopulárny taliansky diktátor

Na začiatku roka 1943 zažili armády nacistického Nemecka na východnom fronte závažnú porážku, ktorá predznamenal budúci vývoj na frontoch druhej svetovej vojny. Znamenala zmenu silových pomerov v prospech Spojencov. Oficiálne oznámenie kapitulácie pri Stalingrade bolo zároveň aktom, ktorý otriasol vojenskou reputáciou nacistického Nemecka a možnosť jednoznačného víťazstva Tretej ríše začala byť relatívna.

Na jar 1943 sa už situácia začínala doťkať aj priamo talianskeho vnútrozemia. Obyvatelia čoraz zreteľnejšie dávali najavo svoju nespokojnosť, narastajúce psy-

chické, fyzické či hospodárske vyčerpanie z vojny a túžbu po jej ukončení. V máji anglo-americké invázne jednotky vytlačili posledných členov nemecko-talianskej armády z Tunisu. Dňa 13. mája 1943 vojská Osi v severnej Afrike definitívne stratili svoje pozície a 10. júla sa Spojenci vylodili už priamo na Sicílii.

Taliansko, medzičasom decimované prudkými ofenzívnymi náletmi, začalo v zákulisí hľadať východisko ako sa odpútať od zväzujúceho spojenectva s nacistickým Nemeckom a prikloniť sa k členom antihitlerovskej koalície s vidinou vyjednaní lepšej pozície pri mierových rokovaníach. Podľa záverov spojeneckej konferencie v Casablance z januára 1943 Taliansko stratilo vyhliadky na uzatvore-

Mussolini v pokluse s príslušníkmi talianskych
strelcov v obci Gradisca
Zdroj: Profimedia

nie separátneho prímeria a týkal sa ho princíp bezpodmienečnej kapitulácie.

Benito Mussolini a koncept talianskeho fašizmu už vo verejnosti značne strácali na prestíži. Domáce obyvateľstvo obviňovalo Duceho zo zavlečenia krajiny do vojny. V kľúčový deň posledného zasadania Veľkej fašistickej rady, 24. júla 1943, Mussolini vraj dokonca vyhlásil, že je tou najnenávidenejšou osobou v Taliansku. (Lamb, 2019: 39)

Opozičné aktivity napokon vyvrcholili v noci z 24. na 25. júla 1943. Členovia Veľkej fašistickej rady sa po dramatickom rokovaní uzniesli na vyslovení nedôvery Mussolinimu. Keďže podľa ústavy a *leggi fascistissime* sa fašistický diktátor naďalej formálne zodpovedal osobe panovníka, vyzvali kráľa Viktora Emanuela III., aby na základe zákonodarstva, ktoré mu ešte od čias revolúcie 1848 dávalo značné právomoci, prevzal velenie nad ozbrojenými zložkami a ujal sa svojej moci. Fakticky to znamenalo zosadenie Musso-

liniho a pád 21 rokov trvajúceho fašistického režimu v Taliansku. Nasledujúci deň, 25. júla 1943, kráľ nariadil uväzniť Mussoliniho a vytvorením nového konštitučného kabinetu poveril piemontského maršala Pietra Badogliu.

soliniho sa hovorilo o jeho nepriaznivom zdravotnom stave: „V politických kruhoch sú toho názoru, že Duceho odstúpenie dá sa pripísať jeho zdravotnému stavu. Duce bol v poslednom čase nemocný.“ (Po odstúpení, 1943: 1)

Dôležitými v kontexte týchto zmien boli deklarácie, že Taliansko naďalej ostáva kľúčovým nemeckým spojencom a pokračuje vo vojne po boku Osi: „Zprávy z celého sveta obmedzujú sa v konkrétnych údajoch na informácie z Ríma (...) Jasné a smerodajné je to, čo svetu bolo oznámené v proklamácii kráľa a cisára Viktora Emanuela a maršala Badogliu. Podľa nich Taliansko vojnu vedie ďalej a verne vytrvá pri danom slove“ (Veľké zmeny, 1943: 1)

Na druhej strane domáca tlač chápala aj napätie a očakávania, akú dohru bude mať situácia v Taliansku na nálady v slovenskej spoločnosti. Čitateľovi sa prihovárал v *Gardistovi* autor úvodníka. V snahe v predstihu upokojiť verejnú mienku tvrdil, že atmosféra v Taliansku nijakým spôsobom nemôže ovplyvniť aktuálny kurz Osi. Naznačoval, že obyvatelia Slovenska nemusia v dôsledku týchto udalostí rozmýšľať nad otázkami vnútropolitckej či zahraničnopolitckej stability. Podčiarkol väzby Slovenskej republiky na Tretiu ríšu a jej spojencov, čo malo

„Štyridsaťpäťdňová“ vláda

Prvé informácie o politicko-vojenských zmenách v Taliansku priniesli noviny 27. júla 1943. V denníku *Slovák* v článku *Po odstúpení Mussoliniho mimoriadny stav v Taliansku* okrem iného citovali spoločnú proklamáciu kráľa a Badogliu. Redaktori sa snažili o situácii písať viac-menej zdržanlivo a pridržiavať sa úradných stanovísk konštatujúc, že zatiaľ nepoznajú komplexné informácie o príčinách zmien vo vládných funkciách. Ohľadom dôvodu odstúpenia Benita Mus-

Viktor Emanuel III. (1869 – 1947),
taliansky kráľ
Zdroj: ČTK

byť ubezpečujúcim odkazom nielen do vnútra, ale implicitne aj smerom k nacistickému Nemecku: „A i keď chápeme, že skúška, ktorou teraz prechádza tento národ, je nesmierne ťažká, nemôže ho natoľko pozbaviť rozmyslu, aby si šiel po ortiel k nepriateľovi. (...) Slovenský národ však s pevnou dôverou hľadá do budúcnosti. Vo vedomí svojej pravdy neoblomne je odhodlaný vytrvať po boku svojich spojencov (...) Ako bolo v posledných dňoch vyzdvihnuté už i v prejavoch vedúcich mužov Slovenska, slovenský národ ničím sa nedá znervózniť, ničím sa nedá pomýliť, lebo vie, že nielen otázkou cti, ale aj otázkou slobody je vytrvať na ceste 14. marca. Sme všetci presvedčení, že v Taliansku ide o čiste vnútornú vec, ktorá síce má veľký význam, ale nemá vplyv na zahraničnú politiku a na účasť vo vojne, lebo v týchto veciach Taliansko ostáva i naďalej nezmenené.“ (Veľké zmeny, 1943: 1)

V snahe bagatelizovať váhu prevratu v Taliansku sa niesli aj nasledujúce príspevky. Slováč opierajúc sa o vyjadrenia komentátora Rímskeho rozhlasu vyhlásil, že „zmena vlády nebola ani revolúciou, ani štátnym prevratom, ale ústavnou krízou ústavnne vyriešenou.“ (Úloha nového, 1943: 1 – 2)

Maršal Pietro Badoglio (vpravo) s Viktorom Emanuelom III. (leto 1943)
Zdroj: Profimedia

Badogliova zrada

Počas nasledujúceho obdobia sa Taliansko pokúsilo nadviazať kontakt so Spojencami. V tom čase 72-ročný maršal Badoglio, ktorý zo strachu pred Nemcami a ich odvetou dlho otáľal so začiatím mierových rokovaní, sa napokon aj na nátlak kráľa odhodlal. Vyslal tajnú misiu k členom antihiterovskej koalície, ktorá im mala oznámiť taliansky zámer vystúpiť z vojny a opustiť pozície nemeckého spojencu. Výsledkom bola dohoda o prímerí, podpísaná 3. septembra 1943 v sicílskej dedine Cassibile. *De facto* znamenala bezpodmienečnú kapituláciu Talianska. Verejnosť sa z rozličných diplomaticko-vojenských príčin oficiálne dozvedela o uzatvorení prímeria až 8. septembra 1943. Nacistické Nemecko v snahe zachovať fašistický režim a svoje teritória na Apeninskom polostrove reagovalo vytvo-

rením bábkového kolaborantského režimu na severe krajiny. Ustanovilo Taliansku sociálnu republiku so sídlom v Salò (*Republika Salò*) na čele s diktátorom B. Mussolinim, ktorého sa Hitlerovi podarilo v septembri 1943 oslobodiť z internácie.

Tento akt „prebehnutia“ kľúčového nemeckého spojencu na opačnú stranu „barikády“ mal bezprostrednú odozvu v zahraničí, Slovensko nevynímajúc. V slovnej zásobe masovokomunikačných prostriedkov začal rezonovať v súvislosti s Talianskom a Badogliovým režimom pojem „talianska zrada“, „zrada talianskej“ či „Badogliovej vlády“.

Prvé informácie slovenskému recipientovi sprostredkovalo spravodajstvo bratislavského rozhlasu už vo večerných hodinách. Aj v nasledujúcich dňoch sa pozornosť denníkov prostredníctvom rozsiahlych článkov a komentárov titulných strán obracala prioritne na Taliansko. V novinách môžeme čítať: „Deň 8. septembra bude čiernym dňom talianskych dejín. Tohto dňa vydaly taliansky kráľ a talianska vláda svoj taliansky národ na milosť a nemilosť nepriateľa (...) Dňa

Vylodenie amerických a britských jednotiek na Sicílii (júl 1943)
Zdroj: ČTK

Dohoda o prímerí (Cassibile, 3. 9. 1943)
Zdroj: Profimedia

8. septembra talianska vláda oznámila ústami svojho šéfa maršala Badogliá, že Taliansko bezpodmienečne skladá zbrane. (...)“ V súvislosti s nacistickým Nemeckom sa vytváral naratív, v ktorom sa tvrdilo, že ríšske vedenie tento obrat nijak nezaskočil. Talianske zámery jeho členovia prezieravo odhadli a ešte v predstihu dokázali zabezpečiť opatrenia na stabilizovanie ofenzívnych operácií, a to aj v prípade, že Taliansko podpíše separátne prímerie: „Kapitulácia sa označuje za zradu talianskeho kráľa a cisára a jeho ministerského predsedu na nemeckom spojencovi a na talianskom národe. (...) Z dobre informovaných berlínskych kruhov na Wilhelmstrasse sa však oznamuje, že tento krok kráľa a maršala Badogliá neprekvapil ríšsku vládu a Nemecko urobilo všetky bezpečnostné opatrenia, potrebné na zaistenie Nemecka a jeho spojencov a na pokračovanie vo vojne až do konečného víťazstva. (Taliansko kapitulovalo, 1943: 1) V denníku *Gardista* sa preexponovanou rétorikou dokonca písalo o „najväčšej podlosti v dejinách“. (Najväčšia podlosť, 1943: 1)

V novinách sa objavovali komentáre prezentujúce slovenský postoj k vzniku-

tej situácii. Vyplývalo z nich, že z hľadiska perspektívy vývoja na Slovensku odstúpenie Talianska z nemeckého spojenectva iba vyjasňuje dlhodobu neprehľadnú situáciu. Podľa vyjadrení tlače tieto informácie v domácej verejnej mienke nevzbudili významnejšie reakcie ani vášne.

Redakcie novín následne presviedčali domácich recipientov, že kapituláciou Talianska sa vojna neskončila. Poskyto-

vali tiež informácie o vytvorení Republiky Salò a razantných vyhláseniach jej predstaviteľov, ktorí sľubovali odvetu všetkým „zradcom“. Slovenská republika novú vládu na severe Talianska oficiálne uznala 27. septembra 1943. V tomto duchu sa niesli masovo produkované texty v tlači aj nasledujúcich dňoch.

Z hľadiska vystúpení predstaviteľov režimu na Slovensku boli však dôležité výroky predsedu vlády Vojtecha Tuku na zasadnutí ministerskej rady. Tuka oboznámil prítomných členov so správami talianskeho vyslanca Cortese a maršala Badogliá. „Napriek všetkým námahám talianska obrana zlyhala, invázia je v behu a Taliansko už nemá sily k odporu. Za týchto podmienok Taliansko už nemohlo prevziať zodpovednosť za pokračovanie vo vojne a obrátilo sa na nepriateľa so žiadosťou o prímerie. (...) Niet nijakej príčiny zmeniť doterajšiu líniu, tým menej, keďže aj v novej situácii nemáme pochybnosti, že Nemci úspešne skončia vojnu. Slovenský národ vydrží aj naďalej verne po boku Nemecka vo vojne.“ (Predseda slovenskej vlády, 1943: 1)

Pietro Badoglio s americkým generálom Dwightom D. Eisenhowerom na palube britskej bojovej lode Nelson
Zdroj: Profimedia

Vyhlasenie vojny – „dve Talianská“

Keďže podľa dohody o prímerí z 3. septembra 1943 sa budúca podoba mierových podmienok pre Taliansko mala odvíjať v priamej závislosti od angažovanosti Talianska v boji proti nemeckému nacizmu, vláda, opäť po určitom váhaní, vyhlásila Nemecku 13. októbra 1943 vojnu. Tým sa oficiálne začlenila medzi štáty bojujúce po boku antihitlerovskej koalície.

S informáciami o talianskom vyhlásení vojny prišli denníky 14. októbra 1943. Nemecko sa malo, podľa tvorcov propagandy, na krokoch talianskej kráľovskej vlády už iba zabávať. Slovenská tlač v podstate pristúpila na stratégiu kombinácie rozhorčenia, skepticizmu a zároveň zosmiešňovania svojho „nového nepriateľa“. Zastrešujúcimi a podpornými pre daný diskurz však mali byť aj výroky predstaviteľov iných štátov. So značnou

dávkou irónie sa malo vyjadrovať napríklad Turecko, ktoré akt vyhlásenia vojny považovalo za „politickú komédiu“. Severotalianská vláda označila Badoglio v počín za „gesta šialenca“, ktoré priniesie Taliansku len ďalšiu vojnu a hanbu. (Talianska tlač, 1943: 2) Podobná kritika neminula ani kráľa Viktora Emanuela III. Legitimitu takémuto obrazu mali dodávať navyše správy, podľa ktorých aj medzi Spojencami panovala nedôvera voči Taliansku.

Slovenská tlač v týchto fázach prechodu už definitívne vytvorila v rámci propagandy dichotomickú štruktúru. Tlačové pokyny z jesene 1943 hovorili, aby noviny rozlišovali medzi „fašisticko-republikánskym Talianskom a dynastiou a jej vládou, ktorá po zrade vypovedala Nemecku vojnu.“ (Kubík, 2010: 263) Obsah periodickej tlače bol determinovaný aj stanoviskami Ochrannej zmluvy z marca 1939. Na jednej strane existovalo

Benito Mussolini s nemeckými výsadbákmi, ktorí ho vyslobodili z hotela v pohorí Gran Sasso kde bol uväznený (september 1943)

Zdroj: ČTK / UP

novovytvorené „priateľské Taliansko“ na severe krajiny so všetkými pozitívnymi atribútmi, ktoré si masové prezentovanie spojeneckých väzieb vyžadovalo. Na strane druhej z ďalšej územnej časti pôvodného spriateleneho štátu sa počas necelých troch mesiacov stal „nepriateľ“.

Je tiež príznačné, že na udalosti v Taliansku, od obdobia prevratu v lete až po koniec roka 1943, v slovenskej tlači žiadnym spôsobom priamo nereagoval verejným vystúpením ani prezident Jozef Tiso. Nakoniec, ešte dlho trvalo, kým sa v Taliansku definitívne skončila vojna. Večné mesto – Rím – bolo oslobodené až na jar 1944. V krajine sa bojovalo až do mája 1945.

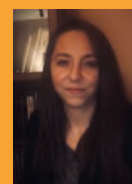

Mussolini pri nástupe do lietadla Fieseler Stork po svojom oslobodení
Signal, 2. 11. 1943
 Zdroj: ČTK / ullstein bild

Odkazy:

CIANO, Galeazzo. (1948). *Cianův deník 1939–1943*. Praha: Melantrich, 526 s.
 Hlinkova Garda prejavuje sympatie Taliansku (1940, 14. jún). In *Gardista*, roč. 2, č. 4, s. 6
 KUBÍK, Petr. (2010). *Slovensko-talianske vzťahy 1939 – 1945*. Bratislava: Ústav pamäti národa; Pamäť národa, 355 s. ISBN 978-80-89335-34-3.
 LAMB, Richard. (2019). *Válka v Itálii 1943 – 1945*. Praha: Naše vojsko, 389 s. ISBN 978-80-206-1760-6.
 Najväčšia podlosť v dejinách: Dlhé týždne pripravovaná zrada. (1943, 10. september). In *Gardista*, roč. 4, č. 208, s. 1

Po odstúpení Mussoliniho mimoriadny stav v Taliansku. (1943, 27. júl). In *Slovák*, roč. 25, č. 168, s. 1
 Predseda slovenskej vlády o novej situácii. (1943, 11. september). In *Slovák*, roč. 25, č. 208, s. 1
 ŠATT (Štátny archív Trnava), fond OÚ Piešťany, kartón 102, spis 95/43 prez. tlačové pokyny v roku 1943
 Talianska tlač k Badogliovmu vyhláseniu vojny Nemecku: Badoglio a kráľ priniesli národu novú hanbu. (1943, 16. október) In *Slovák*, roč. 25, č. 238, s. 2
 Taliansko kapitulovalo (1943, 9. september). In *Gardista*, roč. 4, č. 207, s. 1
 Úloha nového talianskeho režimu: sústrediť všetky sily na záchranu Talianska. (1943, 29. júl) In *Slovák*, roč. 25, č. 170, s. 1-2
 Veľké zmeny v Taliansku. (1943, 27. júl). In *Gardista*, roč. 4, č. 169, s. 1

Mgr. Katarína Bohová (1992) vyštudovala program učiteľstvo akademických predmetov v kombinácii: história – slovenský jazyk

a literatúra na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V súčasnosti je internou doktorandkou na Katedre všeobecných dejín Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Zaoberá sa dejinami diskriminačných diskurzov vo verejnom priestore. Skúma ich vo vzťahu k etnikám, menšinám, rasizmu, antisemitizmu a primárne sa zameriava na „obraz nepriateľa“ v moderných dejinách. Venuje sa tiež téme holokaustu na Slovensku 1939 – 1945.